

Мороз С.А.

Національний університет цивільного захисту України

Мороз В.М.

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Мороз О.В.

Медичний коледж Тунцзі Хуачжунського університету науки і технології

БЕНЕФІЦІАРИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ПЕРСОНАЛІЗАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ (ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ)

Приєднання України до Болонського процесу передбачає приведення у відповідність до норм Європейського простору вищої діючих у вітчизняному нормативно-правовому полі принципів, визначень, тлумачень тощо. Складність виконання цього завдання обумовлюється, з одного боку, неоднаковістю традицій становлення та розвитку систем вищої освіти, а з іншого – відсутністю у межах вітчизняного юридичного дискурсу аналогів тих тлумачень, які використовуються у юридично закріплених програмних документах Європейського Союзу. Наприклад, у межах норм Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти, так само як й у міжнародному стандарті якості ISO 21001:2018 «Освітні організації ISO 21001:2018 «Освітні організації. Системи менеджменту для освітніх організацій. Вимоги та настанови щодо використання», нормотворець використовує принципово нову для вітчизняної практики публічного управління сферою вищої освіти дефініцію бенефіціарів вищої освіти. Інтегрування України до Європейського простору вищої освіти передбачає у тому числі й узгодження змісту базових для нього категорій. У межах цієї публікації автори критично переосмислюють зміст категорії «бенефіціар» та персоналізують суб'єктів-бенефіціарів якості вищої освіти. За результатами аналізу нормативно-правових документів щодо категоріального змісту дефініції «бенефіціар» було визначено його квінтесенцію та розглянуто норми міжнародного стандарту ISO 21001:2018 «Освітні організації ISO 21001:2018 «Освітні організації. Системи менеджменту для освітніх організацій. Вимоги та настанови щодо використання» щодо бенефіціарів вищої освіти. Результати проведеного аналізу були покладені в основу формулювання авторського погляду щодо конкретизації суб'єктів-бенефіціарів якості вищої освіти. Персоналізація цих суб'єктів дозволяє визначити, з одного боку, місце та роль держави у забезпеченні якості вищої освіти, а з іншого – сформулювати науково-методологічне підґрунтя для подальшої інституалізації сформульованого за результати дослідження визначення.

Ключові слова: публічне управління сферою вищої освіти, забезпечення якості вищої освіти, стейкхолдери якості вищої освіти, бенефіціар, бенефіціари якості вищої освіти.

Постановка проблеми. Приєднання України на так званій міністерській конференції у Бергені (Норвегія) до Болонського процесу актуалізувало питання імплементації норм європейського простору вищої освіти до вітчизняного законодавства. Імплементація історично обумовлених для європейського простору вищої освіти, а відповідно й суспільно схвалюваних норм, у вітчизняну практику, має певні проблеми, сутність яких розкривається як через призму особливостей тлумачення змісту окремих з правових категорій, так й у контексті організаційних процедур його затвердження. Цілком очевидно, що будь-яка нова

для нормативно-правового поля України категорія, з огляду на відсутність стійких традицій у її використанні у нормативно-правовому обігу, буде сприйматися представниками професійної спільноти з певними викривленнями її природного змісту. Наприклад, згадані нами нормативно-правові акти не містять конкретизації змісту достатньо поширених у європейському просторі вищої освіти категорій. Серед таких категорій ми можемо назвати «стейкхолдери якості вищої освіти», «бенефіціари якості вищої освіти», «якість освітньої діяльності» тощо. Слід звернути увагу, що ці категорії вільно використовуються у професійному

співтоваристві Європейського простору вищої освіти та є достатньо вживаними у межах окремих з нормативних та (або) програмних документів, у тому числі й у межах вітчизняного нормативно-правового поля. Відсутність єдиного, бажано юридично закріпленого, погляду на категоріальний зміст тих чи інших дефініцій, не сприяє, як безпосередньо розвитку наукової думки навколо відповідного суперечливого феномену, так й підвищенню ефективності професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика тлумачення категоріального змісту тих чи інших дефініцій є достатньо популярним напрямом в організації наукових пошуків. Свого часу, у межах галузі знань «Державне управління», було видано чимало енциклопедичної та навчально-наукової літератури з фокусом уваги на понятійно-категоріальний апарат відповідної галузі. Наприклад, у 2002 році Українською Академією державного управління при Президентові України було підготовлено Словник-довідник з державного. У словнику «зібрані та впорядковані поняття про найбільш загальні і фундаментальні властивості, відношення та зв'язки у державному управлінні як сфері діяльності та галузі науки» управління [1]. У 2005 році О.Ю. Оболенський видав словник-довідник з питань державного управління та державної служби [2]. У саме цей рік В.Я. Малиновським було видано словник термінів і понять з державного управління [3]. У 2010 році Національною академією державного управління при Президентові України було видано Енциклопедичний словник з державного управління [4]. У 2016 році колектив авторів на чолі з О.М. Руденко презентував словник з упорядкованими тлумаченнями найбільш популярних у галузі «Публічне управління та адміністрування» категорій [5] тощо. Окремі з категорій галузі знань «Публічне управління та адміністрування» набули свого розвитку у тому числі й у межах наших попередніх досліджень [6-9]. Сьогодні, у межах майже кожного дисертаційного дослідження, виконаного у межах галузі знань «Публічне управління та адміністрування», ми можемо зустріти презентацію авторської думки щодо тлумачення тієї чи іншої дефініції. Цілком очевидно, що понятійно-категоріальний апарат галузі знань «Публічне управління та адміністрування» набув свого достатнього розвитку. Разом з тим, рівень такого розвитку не є остаточним, адже постійна зміна фокусу суспільної, а відповідно й наукової уваги, актуалізує необхідність уточнення категоріального змісту тих чи інших дефініцій.

Постановка завдання. За результатами критичного переосмислення змісту категорії «бенефіціар», а також окремих з норм міжнародного стандарту ISO 21001:2018, конкретизувати суб'єктів-бенефіціарів якості вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. На відміну від питання персоналізації стейкхолдерів, питання ідентифікації суб'єктів бенефіціарів вищої освіти, а відповідно й її якості, не набуло свого достатнього розвитку. Наприклад, у своєму річному звіті Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти звертається до проблематики участі бенефіціарів якості вищої освіти лише шість разів (для порівняння категорія стейкхолдерів позиціонує у звіті сімдесят два рази). Не дивлячись на таке співвідношення між кількістю згадок відповідних категорій у Звіті ми не можемо вести мову про те, що проблематика бенефіціарів є другорядною по відношенню до питань місця та ролі органів публічного управління у забезпеченні якості вищої освіти. Отже, спробуємо розібратися які з персоналізованих вище стейкхолдерів можуть бути віднесені до бенефіціарів.

Традиційно, категорія «бенефіціар» найбільш часто використовується у межах економічної наукової думки та тлумачиться як вигодонабувач або особа, яка одержує вигоди. Нормативно-правові документи України, в залежності від свого предметно-об'єктного спрямування, використовують відповідну дефініцію у такому значенні:

– «за гарантією банк, інша фінансова установа, страхова організація (гарант) гарантує перед кредитором (бенефіціаром) виконання боржником (принципалом) свого обов'язку» (ст. 560 Цивільного кодексу України). У цьому випадку бенефіціар тлумачиться як суб'єкт-власник або суб'єкт-розпорядник фінансового ресурсу;

– «бенефіціар – набувач благодійної допомоги, що одержує допомогу від одного чи кількох благодійників для досягнення цілей» (ст. 1 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»). У цьому випадку бенефіціар подається як суб'єкт-одержувач матеріального ресурсу;

– «кінцевий бенефіціарний власник (контролер) – фізична особа, яка незалежно від формального володіння має можливість здійснювати вирішальний вплив на управління або господарську діяльність юридичної особи безпосередньо або через інших осіб, що здійснюється, зокрема, шляхом реалізації права володіння або користування всіма активами чи їх значною часткою» (ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних

злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»). У цьому випадку бенефіціар розглядається як найвищий за своїм статусом в організації (структурі) суб'єкт-контролер або як суб'єкт управління з правом вирішального голосу та функцією контролю;

– «юридична особа, що отримує позику в рамках інвестиційного проекту та забезпечує його реалізацію або разом з іншими бенефіціарами забезпечує реалізацію його окремих частин згідно з договором України з МФО, договором між МФО і бенефіціаром, договором, що укладається з Мінфіном» (розділ «Загальні питання» Порядку підготовки, реалізації, проведення моніторингу та завершення реалізації проектів економічного і соціального розвитку України, що підтримуються міжнародними фінансовими організаціями – Постанова Кабінету Міністрів України № 70 від 27.01.2016р.). У цьому випадку бенефіціар визначається як суб'єкт – отримувач фінансового ресурсу.

Кожне з розглянутих вище тлумачень має свій акцент уваги при поданні змісту дефініції «бенефіціар», а отже ми не можемо вести мову про існування так званого універсального підходу до визначення відповідної категорії. Для більш глибокого розуміння змісту відповідної категорії вважаємо за необхідне звернутися до тих тлумачень її змісту які були сформульовані у межах наукової літератури. Наприклад, колектив авторів на чолі з С.Г. Арбузовим під бенефіціаром розуміють одержувача платежу або доходу, а саме: «1) одержувачів коштів згідно платіжного доручення; 2) осіб, на ім'я яких виставлено акредитив; 3) одер-

жувачів доходу за страховим полісом; 4) осіб, яким переходить у спадок майно, що перебуває у довірчому управлінні, і яким належать доходи від зазначеного майна» [10, с. 68]. Зарубіжні вчені тлумачать відповідну категорію через призму таких поглядів: бенефіціар – це суб'єкт (особа або організація), який має право отримати виплати за страховим полісом внаслідок актуалізації страхового випадку; бенефіціар – це особа, яка отримує вигоду від певної організації або від іншої особи; бенефіціар – це фізична або юридична особа яка отримує дохід від тих своїх активів, які були передані нею в управління іншого суб'єкту; бенефіціар – це дійсний (не номінальний) власник організації який отримує дохід від її функціонування; бенефіціар – це суб'єкт (людина, група людей, організація) на користь якого здійснюється певна дія, у тому числі й нематеріального значення. На думку деяких з зарубіжних дослідників до бенефіціарів слід також відносити й тих осіб (суб'єктів), які не дивлячись на відсутність прямого юридичного зв'язку з організацією мають можливість здійснювати вирішальний вплив на її функціонування та розвиток. Іншими словами, бенефіціарами організації є ті особи (суб'єкти) які приймають остаточні управлінські рішення.

Приймаючи до уваги той факт, що питання з'ясування категоріального змісту дефініції «бенефіціар» не перебуває у колі наших наукових інтересів та має опосередковане значення по відношенню до предмету наукової уваги, вважаємо за можливе обмежитись вище наведеним аналізом. Узагальнення змісту проведеного аналізу подано у межах рисунку 1.

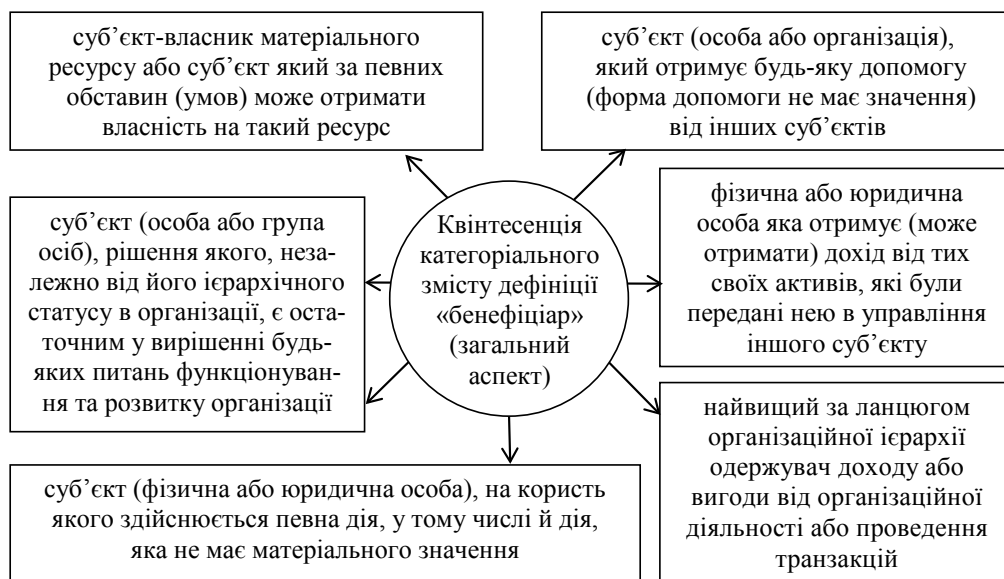

Рис. 1. Тлумачення змісту дефініції «бенефіціар» (загальний аспект)

Визначення квінтесенції категоріального змісту дефініції «бенефіціар» створює підґрунтя для розуміння різниці між стейкхолдерами та бенефіціарами вищої освіти та її якості. За результатами проведеного аналізу ми звернули увагу на той факт, що у межах міжнародного стандарту ISO 21001:2018 «Освітні організації. Системи менеджменту для освітніх організацій. Вимоги та настанови щодо використання» відповідні категорії майже ототожені, що стає причиною виникнення певних суперечностей на категоріальному рівні. Таке ототоження спричиняє не лише так зване розмивання сутності понять, а й ускладнює визначення місця та ролі окремих з суб'єктів забезпечення якості вищої освіти. Отже, який з суб'єктів структури системи вищої освіти або системи забезпечення її якості може вважатися бенефіціаром? Для формулювання відповіді на це достатньо складне запитання нам слід обмежити коло фокусу уваги, а саме прийняти за основу той факт, що бенефіціари якості вищої освіти є одночасно й її стейкхолдерами. Іншими словами, суб'єкти-бенефіціари повинні ідентифікуватися з переліку стейкхолдерів. За результатами проведеного нами аналізу до стейкхолдерів якості вищої освіти можуть бути віднесені такі суб'єкти:

1) стейкхолдери з організаційного простору ЗВО або так звані внутрішні стейкхолдери: здобувачі вищої освіти; студентські самоврядні організації, а також наукові товариства студентів; наукові та науково-педагогічні працівники ЗВО які безпосередньо залучені до реалізації освітніх програм, а також ті особи які приймають участь у формуванні професійних компетентностей майбутніх фахівців без формалізації своїх відносин з ЗВО (запрошені спікери, фахівці-практики, волонтери тощо); адміністрація ЗВО та його структурних підрозділів, а також допоміжний персонал ЗВО який безпосередньо залучений до організаційно-методичного забезпечення навчального процесу (інженери, методисти тощо); колегіальні органи управління ЗВО;

2) стейкхолдери які не перебувають у структурі ЗВО або так звані зовнішні стейкхолдери: батьки здобувачів вищої освіти, а також потенційні абітурієнти (випускники загальноосвітніх навчальних закладів) та їх батьки; власники ЗВО; зовнішні партнери ЗВО (організації та установи які надають базу практики для студентів ЗВО та (або) сприяють працевлаштуванню випускників; ЗВО-партнери та ЗВО-конкуренти; зовнішні провайдери ЗВО які діють на ринку освітніх послуг); випускники ЗВО та їх об'єднання; освітні органі-

зації які приймають опосередковану участь у формуванні професійних компетентностей майбутніх фахівців (тренінгові центри; школи професійної майстерності; професійні гуртки тощо); суб'єкти ринку праці та формалізовані у вигляді організацій або об'єднань професійні спільноти; держава та суспільство; суб'єкти конкурентних відносин (організації які конкурують між собою як на рівні боротьби за кваліфікованих фахівців, у тому числі й за випускників ЗВО, так й на рівні виробників продукції та (або) постачальників послуг); незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти які діють на регіональному, національному та міжнародному рівнях, а також національні агентства забезпечення якості освіти; міжнародні організації профільного до проблематики забезпечення якості вищої освіти спрямування своєї професійної діяльності [11].

Визначення стейкхолдерів якості вищої освіти дозволило нам перейти до безпосередньої персоналізації її бенефіціарів (вище було звернуто увагу на той факт, що суб'єкти-бенефіціари позиціонують серед стейкхолдерів, адже є так званими зацікавленими особами). При ідентифікації бенефіціарів якості вищої освіти слід пам'ятати про те, що відповідні суб'єкти, як правило, відповідають таким ознакам: є власником матеріального ресурсу; є кінцевим користувачем так званих вигід; є суб'єктом на користь якого здійснюється певна дія; є найвищим за своїм організаційним статусом суб'єктом або суб'єктом думка якого є визначальною тощо. Іншими словами, якщо стейкхолдер якості вищої освіти відповідає принаймні одній з вище сформульованих ознак, то він може вважатися бенефіціаром якості вищої освіти. Персоналізацію суб'єктів-бенефіціарів якості вищої освіти нами подано у межах нижче сформульованих висновків.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. За результатами аналізу визначеного нами вище переліку стейкхолдерів якості вищої освіти можемо запропонувати таку персоналізацію суб'єктів-бенефіціарів:

– безпосередні об'єкти навчальної комунікації. Суб'єкт «студенти» може бути ідентифікованим на рівні бенефіціару якості вищої освіти за ознаками: «суб'єкт на користь якого здійснюється певна дія»; «є кінцевим користувачем так званих вигід» (саме студент стає носієм (власником) здобутих ним «знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей» [12];

– власники ЗВО, а також безпосередньо самі ЗВО в особі їх адміністрацій та колегіальних органів управління. Суб'єкти «власники ЗВО» та «ЗВО» можуть бути ідентифіковані на рівні бенефіціару якості вищої освіти за ознаками: «є власником матеріального ресурсу»; «є найвищим за своїм організаційним статусом суб'єктом або суб'єктом думка якого є визначальною». Саме власник ЗВО, або у межах наданих повноважень безпосередньо сам ЗВО, приймають остаточні рішення щодо стратегії розвитку та механізмів її реалізації;

– держава та суспільство. Суб'єкти «держава» та «суспільство» можуть бути ідентифіковані на рівні бенефіціару якості вищої освіти за будь якою з вище сформульованих ознак. Разом з тим, слід розуміти той факт, що ці суб'єкти, розглядаються наминаривніцілісного, системного феномену, тобто без їх поділу на окремі структурні одиниці. Отже, у самому спрощеному вигляді перелік суб'єктів-

бенефіціарів якості вищої освіти має такий вигляд: здобувачі вищої освіти; власники ЗВО та безпосередньо самі ЗВО; держава та суспільство.

Наведений вище перелік суб'єктів-бенефіціарів якості вищої освіти не є остаточним, а отже може бути доповнений та (або) деталізований за окремими з його складових. Наприклад, визначений нами суб'єкт-бенефіціар «держава та суспільство» є занадто загальним, а відповідно й недостатньо конкретним, за своїм змістом. Конкретизація складових цього суб'єкту-бенефіціара, так само як й визначення напрямів його взаємодії з системою забезпечення якості вищої освіти, може бути визначена на рівні одного з пріоритетних векторів в організації подальших наукових пошуків. Крім того, на неабияку увагу, з огляду на обраний нами предмет наукового дослідження, заслуговують питання взаємодії між стейкхолдерами та бенефіціарами якості вищої освіти.

Список літератури:

1. Державне управління: словн.-довід. / за заг. ред. В.М. Князева, В.Д. Бакуменка. К. : Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
2. Державне управління та державна служба: словник-довідник / уклад. О. Ю. Оболенський. К. : КНЕУ, 2005. 480 с.
3. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 251 с.
4. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
5. Публічне управління та адміністрування: словник-довідник / уклад. : Руденко О.М., Шершньова О.В., Бакуменко В.Д., Філіпова Н.В., Ткаленко Н.В. К. : Кондор-Видавництво, 2016. 178 с.
6. Мороз В.М. Державне регулювання. Енциклопедичний словник з державного управління. К. : НАДУ, 2010. С. 148.
7. Мороз В.М., Мороз С.А. Ризик-менеджмент: навч. посіб. для студ. спеціальн. 281 «Публічне управління та адміністрування». Київ : Видавничий дім «Кондор», 2019. 140 с.
8. Мороз С.А., Мороз В.М., Домбровська С.М. Французька модель підготовки науково-педагогічних кадрів: особливості розбудови та перспективи використання для розвитку трудового потенціалу вітчизняних ВНЗ. *Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»)*. 2016. Вип. 1 (4). С. 213–222.
9. Мороз С.А., Бука І.С., Бука С.А., Мороз В.М. Оцінювання якості вищої освіти студентами як елемент системи державного контролю за якістю надання освітніх послуг закладами вищої освіти (на прикладі опитування студентів Балтійської Міжнародної Академії, Латвія). *Вісник НУЦЗУ (Серія «Державне управління»)*. 2018. Вип. 2 (9). С. 282–295.
10. Банківська енциклопедія / Арбузов С.Г., Колобов Ю.В., Міщенко В.І., Науменкова С.В. К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. 504 с.
11. Мороз С.А., Бука І.С., Мороз В.М., Манчак І.Т. Стейкхолдери забезпечення якості вищої освіти: тлумачення змісту категорії та персоналізація суб'єктів. *Актуальні проблеми розвитку українського суспільства*. 2021. №2. С. 39–48.
12. Про вищу освіту. Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Офіційний вісник України*. 2014. № 63. С. 7–14.

Moroz S.A., Moroz V.M., Moroz O.V. BENEFICIARIES OF THE HIGHER EDUCATION QUALITY: PERSONALIZATION OF SUBJECTS (PUBLIC-ADMINISTRATIVE ASPECT)

Ukraine's accession to the Bologna process involves bringing the principles, definitions, interpretations operating in the domestic regulatory and legal framework into conformity with the norms of European space of higher education. The difficulty of accomplishing this task is determined, on the one hand, by the difference in traditions of higher education systems' formation and development, and on the other hand, by the absence within the domestic legal discourse of analogues of those interpretations used in legally established program documents of the European Union. For example, in the framework of Standards and recommendations as for assuring quality in European space of higher education, as well as in international standard of quality ISO 21001:2018 "Educational organizations ISO 21001:2018 "Educational organizations – Management systems for educational organizations – Requirements with guidance for use", standard-setter uses fundamentally new definition for domestic practice of public administration of higher education sphere – beneficiaries of higher education. Despite the sufficiently widespread use of this category in the scientific discourse of the European Union countries, within the framework of domestic practice its circulation is quite limited. Ukraine's integration into European space of higher education also includes coordination of its basic categories. In the framework of this publication authors critically rethinking content of the sphere "beneficiary" and penalize subjects-beneficiaries of higher education. Basing on results of analysis of normative legal documents as for categorial sense of definition "beneficiary", its quintessence was determined and the international standard norms ISO 21001:2018 "Educational organizations ISO 21001:2018 "Educational organizations – Management systems for educational organizations – Requirements with guidance for use"), were considered concerning beneficiaries of higher education. The results of the held analysis were used as a basis for formulating of author's point of view as for specification of subjects-beneficiaries of the higher education quality. Personalization of these subjects allows to determinate, on the one hand place and role of the state in providing higher education quality, and on the other hand allows to formulate scientific- methodological basics for further initialization of the definition formulated based on the results of the research.

Key words: *public administration over higher education sphere, providing of higher education quality, ensuring the higher education quality, stakeholders of the higher education quality, the beneficiary, beneficiaries of quality of higher education.*